

Bonden der går med træsko og kasket

Om Jens Tølbøll og hans slægt

Af Elly Mardal, Burhøjgårdvej 2, Boddum, 7760 Hurup

Jens Tølbøll ved stenen med slægtens navne
Foto: Johs. Wienberg-Larsen

Overalt, hvor vi færdes, lever historien, hvis vi standser op kan vi næsten indånde duften af denne, sådan som slægt efter slægt gennem tiderne har gjort.

Kun få steder i Thy, bortset fra vore kirker, findes bygninger bevaret, der er flere hundrede år gamle. Enkelte steder findes undtagelser, hvor der nænsomt og pietetsfuldt er gjort et stort arbejde - så også nutidens børn og unge kan se, hvorledes flere gange tipoldeforældre levede og boede.

Kører vi ad Sydthys veje og drejer fra hovedvejen i Villerslev eller Koldby mod Skyum kirke, opdager man lige nord for kirken en ualmindelig velholdt kampestensmuret lade med en klapsejlsmølle, der lystigt snurrer på taget. Lader man bilen stå og går langs det levende hegn, begynder man at ane, at her bor en livsglad samler, der værner og sætter fortidens sten ærefuld på plads. Store mølle- og kværnsten er smagfuldt anbragt. Et lille flag står ved vejen, og en hyggelig mand byder velkommen med kasketten i hånden. Det er den nu 82-årige Jens Tølbøll (alderen ses ikke). På gavlen til stalden

står årstallet 1682. Ja, så længe har min slægt levet og boet her, siger Jens Tølbøll.

Inde på gårdspladsen er der rejst en mandshøj mindsten, hvor samtlige generationers fæstere og ejere af Skyumgårds navne og årstal er indhugget.

Vi skal se de øvrige sten, svalekar, møllesten og mange flere. Alléen med klyvesten fører hen til et arboret af sjældne træer fra hele verden. Omkring 100 forskellige blomstrende og grønne i snorlige rækker, stynede og klippede træer, hvor man føler sig hensat til labyrintens sindrige gange. En plet, der fungerer som bålplads, og et lille tingsted, hvor det alvorlige kan drøftes.

Det allerbedste er at blive inviteret indenfor i stuehuset. Her er sirlig orden og hygge, et levende beboet museumshjem. Midt i samtalen griber Jens Tølbøll violinen, glade og vemodige toner veksler for de lyttende. Beredvilligt fortæller Jens med glimt i øjet om alt, hvad han har fundet, samlet, købt eller fået foræret. Her har slægtens fødder trådt og slidt i over 300 år. Utrolig meget er fundet i kroge og på loftet gemt godt af vejen under tagspærrene.

Skyumgård

Mads Sørensen Tølbøll (1706-1784) var omhyggelig med sine slægtsoptegnelser og har noteret mange år, data og navne, hvilke har været til stor hjælp for efterslægten. Han skriver bl.a., at gården kaldes ”Skyumgård”, antagelig er det den samme gård, Trap Danmark og Jyske Samlinger nævner i 1603.

Det meste af bøndergodset i Skyum hørte oprindeligt under krongodset. Gårdmændene var derfor fæstere under Ørum Slot, hvortil de måtte forrette ugedagsarbejde. Der var dog tillige en del fæstere under adelen, idet Knud Gyldenstjerne havde fået kongelig skøde på Irup med tilhørende bøndergods, 7. juli 1556, heriblandt var der 5 gårde i Skyum sogn. Efter svenskekrigene blev en stor del af krongodset i Danmark udlagt til kreditorerne. Således fik Albert Baldtser Berrents enke, Elisabeth og Leonhardt Marsselis fra Hamburg, skøde på Ørum Slot og tilhørende gods, derunder 16 gårde i Skyum Birk. En af disse var Skyumgård, der i

Et lille tiltrængt hvil ved møllestenene. Foto: Johs. Wienberg-Larsen

matriklen af 1664 opføres, som hørende under A. B. B.s arvinger til Ørum. I matriklen 1688 hører gården fortsat under Ørum. Senere hører den under Poul Klingenberg's gods, der har overtaget den ved skøde den 16. maj 1685. Da Mads Sørensen Tølbøll fik fæste brev på Skyumgård, var det udstedt på Tandrup. I sidste halvdel af 1700 tallet blev Skyumgård solgt til Irup, hvorfra den igen blev solgt til selveje til Søren Madsen Tølbøll.

I den matrikelekstrakt, der blev gennemført i 1680-82 står, under Skyum sogn og Birk, 1 gård, beboes af Christen Jensen Tølbøll, hartkornet er 9 td. og 5 skp., så allerede da er gården beboet af slægten Tølbøll. Det må formodes, at Christen Jensen er flyttet ind på gården i ca. 1670, thi i 1664 er det en Thomas Pedersen, der bor på gården. Landgilden på dette tidspunkt opgives at være 6 td. byg, 1 pund smør, 1½ pund flæsk, 1 får, 1 gås, 2 høns, 3 snese ål, 1 fødenød, samt 6 td. havre. Christen Jensen Tølbøll beboer fortsat gården ved matriklen i 1688 og 1710. Helt præcist vides det ikke, hvilket år sønnen, Søren Christensen Tølbøll, har overtaget fæstet, men det må være kort tid efter. Herefter sidder han på gården indtil sønnen, Mads Sørensen Tølbøll, får udstedt fæstebrev på Skyumgård 17. juni 1748, og tiltræder fæstet på halvdelen af gården.

Mads Sørensen Tølbølls slægtsoptegnelser
Om navnet, som J. Hvitfeldt antyder i sine

optegnelser, oprindelig stammer fra Tølbøl i Lodbjerg sogn, tør jeg ikke sige, for andre steder skrives i 1600 tallet også Tolbøl (Tølbøl) bl.a. i Føvling sogn i Sønderjylland, og Todbøl i Kallerup sogn skrives i gamle håndskrevne dokumenter som Tolbøll. Alene at regne med Lodbjerg tør jeg ikke helt. Kongen havde også en hel del Ryttergods i Skjoldborg, Snedsted, Kallerup området i 15-1600 tallet. Et gammelt sværd fra 1657, som er på gården, kunne være bragt dertil af den ældst kendte beboer Christen Jensen Tølbøll, der døde i 1720 og blev begravet 4. søndag efter påske.

Kirkebøgerne i Skyum begynder først i 1719, så via disse kilder kan vi ikke komme længere tilbage. Christen Jensen Tølbølls søn, Søren, har på dette tidspunkt overtaget faderens fæste på Skyumgård. Han var gift med Kiersten Christensdatter Knakkegaard, en datter fra Knakkegaard i Skyum. Faderen, Christen Christensen, beboede den gamle Kongsgård, som Knakkegaard var og nævnes i en "portions"-rulle fra 1701. Søren Christensen var født ca. 1681 og døde i 1752. Begravelsen foregik den 9. december. Hustruen døde i 1748 og begravedes 27. april, 70 år og 9 uger gammel. Nogle gamle sølvskeer, der er bevaret fra den tid, er dateret med året 1744. I mere velhavende hjem havde man tit erhvervet sølv, fordi her var værdien bevaret, ligeså er der bevaret gamle stenkrus med sølvslag fra samme tid. Disse ting kan

»Tiden iler« Foto: Johs. Wienberg-Larsen

Alléen med klyvesten. Foto: Johs. Wienberg-Larsen

stamme fra Kirstens hjem, da der fandtes nogle af sådanne ting i andre skifter derfra.

Mads Sørensen Tølbøll var født på Skyumgård den 1. juni 1706 ifølge egne optegnelser. I 1774 skriver han selv om sine hustruer og børn. Første gang gift med Else Sørensdatter fra Flarup, hvor brylluppet stod 8. august 1748. Else døde allerede 13. august i 1754, kun 31 år og 3 mdr. gammel. Ved skiftet efter hende var foruden enkemanden kun et barn,

den 6-årige Søren. Formynder for ham var morbroderen, Søren Sørensen i Flarup. Mads Tølbøll og svogeren var her enige om følgende erklæring: "I kærlighed og venskab enes vi om, at accordere arven, der kan tilkomme 6-årige Søren efter hans moder til 60 rigsdaler." Mads erklærer selv at ville opføde sønnen skikkelig og vel, holde ham til ære og lære. Efter Mads Tølbølls ønske bevilges og registreres samme.

Mads Sørensen hentede sin anden hustru i

Jens Tølbøll håndterer violinen. Foto: Johs. Wienberg-Larsen

Tilsted sogn, hvor han 6. februar 1755 giftede sig med Anna Jensdatter Østergaard af ”Silstrup”. Kun 43 år gammel døde Anna, 27. april 1773 på Skyumgård og begravedes 4. maj i Skyum.

Om sine børn skriver Mads selv: Med Else fik jeg 2 børn, Søren, fødtes 22. juni 1749 og døbt 24. juni. Kirsten, fødtes 29. november 1752, og blev begravet 24. februar 1753.

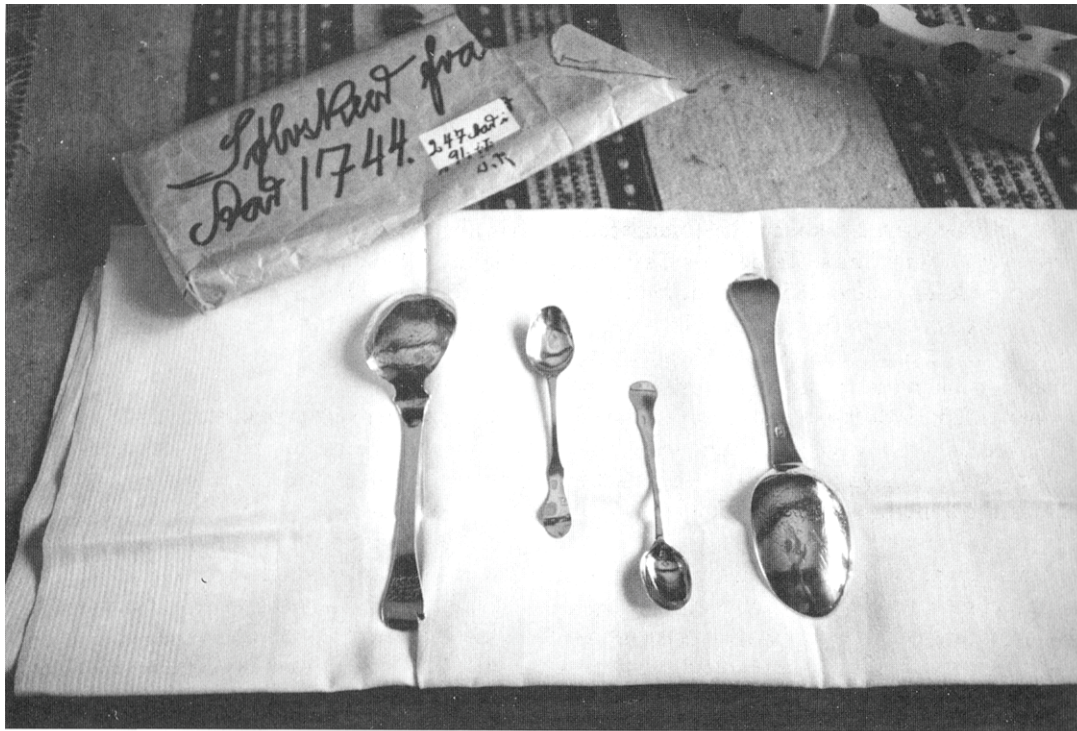
I ægteskabet med Anna nævnes Jens, født 17. januar 1756, begravet 2. marts 1757, Else, født 26. oktober 1757, Peder, født 13. januar 1760, død 9. maj 1763, Kirsten, født 31. maj 1762, død 4. december 1765, Karen, født 10. juni 1766, Ane, født 7. oktober 1768, Kirsten, født 27. april 1773, død 30. december 1782. Desuden har der været 2 børn, som døde inden dåben. Selv døde Mads Tølbøll i 1784 og begravedes i Skyum den 22. december.

Skyumgårds næste beboer var Mads Sørensens ældste søn af første ægteskab, Søren Madsen Tølbøll, som 8. januar 1780 blev gift med Maren Pedersdatter Kierch. Hun var født 21. juni 1751, døde 9. februar 1796 og blev begravet den 18. februar i Skyum. Der var kun 1 barn i ægteskabet, Mads på 14 år. Morbroderen, Jens Pedersen Kierch, blev formynder for Mads. Boets aktiver blev opgjort til 100 rigsdaler, og heraf enedes faderen og formynderen om at

tillægge Mads de 60 rigsdaler. Desuden skulle faderen føde ham, samt holde ham til ære og lærdom.

5. april 1796 troloves Søren Tølbøll, som enkemand med Kiersten Jensdatter Uhrbrand. Forlovere var Peder Helligsøe og Gregers Jensen Smed. Sidstnævnte var svoger til brudgommen, idet Gregers Smed året før var blevet gift med Karen Madsdatter Tølbøll. Brylluppet fandt sted 28. maj 1796. Kiersten Tølbøll døde 23. november 1837 og Søren selv den 15. december 1836. Søren Tølbølls børn i begge ægteskaber var i første ægteskab Else, født 13. oktober 1780, død 24. november 1780, Mads, født 22. oktober 1782. I andet ægteskab var Jens, døbt 7. april 1799, Peder, døbt 3. april 1802. Han blev senere gårdmand i Heltborg, Jens, født 8. marts 1807, gift 15. november 1833 i Skyum med Ane Kirstine Andersdatter, 25 år gammel. Han blev husmand i Skyum.

Det var Søren Tølbøll, der erhvervede den efterhånden aldrende slægtsgård til selveje. Ved skødet dateret 16. juli 1801 solgte ejerne af Irup, Anders og Søren Sørensen Stigaard, Skyumgård. Købesummen var på 1220 rigsdaler. Gårdens hartkorn på 9. td. 7 skp. 1 alb. Besætning og inventarium fulgte med. Samtidig modtager sønnen Mads sin i overformynderiet indestående arv efter moderen på 60 rigsdaler, og tillige en

Sølvskeer fra 1744. Foto: Johs. Wienberg-Larsen

arv efter morbroderen, Jens Kirk, på 200 rigsdaler. Mads selv, med faderen som kurator, kvitterer for beløbet 14. juli 1801.

I den ældre Søren Tølbølls barndomstid fik forældrene bl.a. det gamle bornholmerur i 1756 som stadig står og tæller timerne i Jens Tølbølls stue. Et fint minde om forældrene, der er bevaret gennem generationerne, ligesom utallige andre ting i slægten Tølbølls eje.

Det var ikke Søren Tølbølls ældste søn, Mads, men derimod sønnen Jens, født 1799, som førte slægten videre på Skyumgård. Jens overtog gården i 1834, men blev først gift den 6. januar 1852, med Maren Cathrine Christensdatter. Hun opholdt sig da hos brudgommen. Vielsen fandt sted i hjemmet i henhold til det kongebrev, der var fremskaffet til lejligheden. Forlovere var gårdejer Christen Hammer og Jens Tølbøll, begge i Skyum. Maren Cathrine var født 26. august 1822 i Hassinghuse, som datter af husfæster Chr. Christensen og hustru Karen Christensdatter. Hun tjente flere steder bl.a. 1½ år hos lærer Henrichsen i Grurup skole. I 1851 flyttede hun til Skyum hos Chr. Hammer. Jens Tølbøll døde 12. november 1872, og Maren Cathrine døde 19. september 1896. Sønnen, Carl Tølbøll, begravede hende, han var kapellan i Skive på dette tidspunkt.

Ved Jens Sørensens overtagelse af Skyumgård, oprettedes aftægtskontrakt imellem

ham og forældrene. Søren Tølbøll og Kirsten Jensdatter får, så længe de lever, fri husly, klæder, vask, renholdelse, spise og drikke sammen med sønnen og hans familie. Eller på deres forlangende lade han sådan bekoste og indrette på et sted i våningshuset nemlig en bekvemmelig og passende stue med bilæggekakkelovn og 2 senge med klæder, samt køkken med skorsten, spisekammer og økammer eller kjælder, samt loftsrum over lejligheden, og bekvemt rum ved køkkenet til brændsel m.m. Når vi flytter i lejligheden, skal han stedse vedligeholde samme. Vi medtager foruden vore gangklæder også fornøden bohøve og køkkentøj. Til vores underholdning leverer gårdens ejer os årligt, så længe vi lever: 2 td. rug, 6 td. byg, 1 lispund smør, 1 lispund gl. ost, 1 ol æg, 2 lispund tørt fårekød, 1½ lispund flæsk, ½ lispund tør torsk, 4 ferske torsk, 2 snese salteål, ½ lispund tælle, 1 skp. salt, 2 pund humle, ½ lispund hør, og i penge 6 rigsdaler, 12 karduser tobak og 20 potter dansk brændevin (8%), alt frisk og godt.

Til ildebrændsel skal leveres 6 læs æltede skudtørv á 60 snese, 4 læs hedetørv á 24 snese. Vi udtager blandt gårdens køer, en god malkeko, og ombytter den hver halve år til en nybærende ko, så vi altid har rigeligt mælk. Ligeledes udtager vi 2 får af gårdens fåreflok, som fødes og græsses hos ejeren af gården. Yngelen disponerer vi altid over.

Skyumgaard

Til baging, brygning, korntørring og vask, reserveres os fri og uhindret adgang til og brug af gårdens bryggers, bageovn, kjedel og kar m.v., når vi selv kan varetage sådant. Gårdens ejer er forpligtet til ellers, at bage vort brød, brygge vort øl, tørre vort korn, og vaske vort tøj ved hans eget ildebrændsel.

I sygdomstilfælde skal der ydes os fornøden pleje og opvartning. Vores korn skal han føre til og fra mølle. Når vi ved døden afgang, besøger og bekoster gårdens ejer os christ sømmeligen jordede. I alt sættes aftægtsbeløbet til 53 rigsdaler og 5 mark årligt, det bliver for 5 år til 299 rigsdaler og 1 mark. Det blev heller ikke ret mange år, Jens Tølbøll kom til at yde denne aftægt, da forældrene kun levede et par år. Ofte ser vi ellers, at forældre kan leve i op til 20-30 år, og så er det en hård belastning, at have forpligtelsen i disse mange år.

Jens og Maren Cathrine havde følgende børn: Søren, født 23. februar 1854, død 19. januar 1868, Christen, født 24. januar 1856 (blandt fadderne var ungkarl Søren Tølbøll fra Skyum), Kirsten, født 24. januar 1859 (blandt fadderne ugift, Johanne Pedersen Tølbøll i Heltborg). Hun blev 17. januar 1888 gift med kirkesanger Kristian Vilhelm Frederiksen fra Sjørring, 27 år gammel, Mads, født 9. november 1861 (blandt fadderne Maren Cathrine Jensdatter, Søren Tølbølls hustru i Tøttrup), Carl, født 9. juni 1865

(blandt fadderne Søren Jensen Tølbøll i Tøttrup).

Maren Cathrine sad enke i gården til 1887, hvor hun lod sin ældste søn, Christen, overtage Skyumgård og selv gik på aftægt. Christen forblev ungkarl i omtrent 20 år. Mellem Christen og Maren blev der ved overtagelsen af gården oprettet en aftægtskontrakt, således at Christen indretter, enten i nordenden af vesterhuset eller bygger til dette, en aftægtsbolig udelukkende til moderen og hendes husstand, på 180 kvadratalen gulvflade og 13 kvarters højde, som indrettes helt efter moderens ønske og efter hendes anvisning. Boligen forsynes med 2 kakkellovne og 1 komfur. Desuden skal hun have 3 td. rug, 1 td. 6 radet byg, 500 snese gode skudtørv. Daglig bringes hende i aftægtsboligen 2 pottes mælk. Gårdens have øst for gården overlades hende helt.

Det oplystes ved dødsboet, at hun har hensiddet i uskiftet bo, siden ægtefællens død i 1872. Hendes arvinger er sønnen, gårdejer Christen Jensen Tølbøll, Skyum, lærer Chr. Vilhelm Frederiksen, Sjørring, gift med datteren Kirsten Jensen Tølbøll, Gjæstgiver Mads Jensen Tølbøll, Sjørring og kapellan Carl Tølbøll, Skive.

Christen Jensen Tølbøll, blev gift 10. december 1907 i Skyum med Nicoline Nielsen, født 29. november 1870 i Jestrup, Sønderhå, som datter af gårdejer Christen Nielsen og hustru

Johanne Nicolajsen. Forlovere var proprietær Mads Jensen Tølbøll, Koustrup, og proprietær Niels Møller, Gadegård, begge i Sønderhå. Vielsen blev foretaget af sognepræst Carl Tølbøll, til Ørum, Viskum og Vejrum sogne.

Christen Jensen Tølbøll døde 21. september 1920 i Skyumgård, Nicoline drev så gården videre til 1940. Hun døde 28. marts 1941. I ægteskabet fødtes 3 børn. Jens Tølbøll, født 1908. Han har nu drevet gården i 51 år. Maren Cathrine Tølbøll, bor i Knakkegård i Skyum, Johannes Christen Tølbøll, født 1912.

Jens Tølbøll blev viet i Haslund kirke til lærer Inga Elisabeth Omø Jensen, datter af sognepræst i Haslund, Ølst, Jens Peder Jensen og hustru Ingeborg Martha Steffensen. Inga døde for få år siden. De har børnene Christen og Kirsten Ingeborg.

Sådan er livet - tænk dog derpå. Ingen ved, hvor langt vi skal nå!

Arkivalier der er benyttet:

Mads Sørensen Tølbølls slægtsoptegnelser.
Skyum, Hørdum, Ydby og Skjoldborg kirkebøger.

Irup og Tandrup skifteprotokoller.

Tandrup fæsteprotokol.

Hassing hdr. brandtaxationer.

Hassing, Refs hrd. skøde og pantebøger, samt skifteprotokoller.

Hartkornsspecifikationer 1788.

Matriklerne 1664, 1680-82, 1688, 1710.

Tingbøger fra Hassing hdr.

Trap, Danmark.

Stednavne i Thy.

Johan Hvitfeldts undersøgelser.

Kongelige skøder.

Kilde: Sydthy Årbog 1991, side 57-64.